

9. Моргун В.Ф. Інтеграція та диференціація освіти : особистісний та технологічний аспекти / В.Ф. Моргун // Постметодика. – 1996. – № 4. – С. 9-10.
10. Чепіга Я.Ф. Будова комплексу (методичний лист) / Я.Ф. Чепіга // Вибрані педагогічні твори : навчальний посібник / Упор. наук. редактор Л.Д. Березівська / Інститут педагогіки АПН України. – Харків : «ОВС», 2006. – 328 с.
11. Федорец Г.Ф. Проблема интеграции в теории и практике обучения / Г.Ф. Федорец. – Л. : РГПУ, 1989. – 94 с.

The paper presents «comprehensive teaching» which was spread in the Ukrainian SSR schools in the 20s of the 20th century, as one of the factors of further development of the education content interdisciplinary integration of the second half of the 20th century, as well as highlights the Ukrainian scientists' views on the problem of the «complex method» usage. It also briefly outlines the reasons of the refusal from the comprehensive teaching and transition to the subject-centered education.

The author analyses «comprehensive teaching», «complex method», «complex» as concepts which were used by scientists to determine the integration processes in education of the mentioned period and focuses on the importance of the studying of the education content interdisciplinary integration of the second half of the 20th century on the experience of the «complex programs» implementation in 20s of the 20th century.

Keywords: interdisciplinary integration, comprehensive teaching, complex method, complex, education content.

УДК 37.013-053.2(477)

Карпенко О.Є.

Karpenko O.

ІДЕЯ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ У СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

THE IDEA OF CHILDCENTRISM IN THE INHERITANCE OF VASYL SUKHOMLYNSKY

У статті висвітлено проблему дитинства, самоцінності дитини, врахування інтересів дитини як найвищої цінності людства в педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Дитина, її розвиток, формування внутрішнього світу займають центральне місце в авторській концепції педагога. Її гуманістична сутність виявляється вже в самому ставленні до дитини – повага до особистості вихованця незалежно від віку, наявних у даний час можливостей, визнання складності його внутрішнього світу і необхідності відповідального ставлення до його долі. Звернення до досвіду гуманістичної концепції виховання є важливим компонентом сучасного педагогічного мислення, що допомагає в перебудові освітньої системи на основі ідей гуманізму.

Ключові слова: В. Сухомлинський, виховання, дитина, ідея дитиноцентризму, гуманістична педагогіка, педагогічна спадщина.

Оновлення освітньої системи у кожній країні пов'язане зі зміною педагогічної парадигми, що розробляється залежно від домінування у системі основних параметрів освіти як соціокультурного явища. До основних педагогічних парадигм належить і дитиноцентризм, який сприяє цілісному трактуванню педагогічних термінів з погляду історичної ретроспективи. У процесі навчання, розвитку і виховання дитина стає центральною фігурою в усіх процесах, а ідея дитиноцентризму пронизує багато зарубіжних і вітчизняних педагогічних систем і наукові теорії.

Ідея дитиноцентризму відображена в працях вітчизняних (Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.) і зарубіжних (П. Блонського, Д. Дьюї, Я. Корчак, К. Роджерса). На шпальтах сучасних педагогічних видань ця ідея відображена в контексті сучасних завдань формування особистості (І. Бех, С. Золотухіна, О. Квас, В. Лозова, О. Сухомлинська, М. Чепіль та ін.).

У цьому контексті актуальним убачається дослідження ідей дитиноцентризму в педагогічній теорії і практиці В. Сухомлинського, який, розв'язуючи будь-яку проблему, у центрі уваги ставив дитину, цінність її особистості. До історії педагогічної думки увійшов жертовний і самовідданий подвиг мудрого вчителя з Павлиша, який впродовж 35 років працював в одній сільській школі, спостерігав життя не тільки успішних, але й знедолених дітей, аналізував, мислив, робив висновки і залишив нам у спадок свій неоціненний досвід. Звернення до спадщини В. Сухомлинського як педагогічної, з одного боку, є традицією, з іншого – інновацією. Це дає змогу збагатити та урізноманітнити наші уявлення про історико-педагогічний процес, гуманістичну традицію, сприяє новому прочитанню його творів як важливого аспекту наукового дискурсу, переосмислення його ідей з позицій сьогодення.

Послідовників педагога є чимало як в Україні, так і за рубежом. Вони орієнтуються на його авторську концепцію виховання. Йдеться не про наслідування чи копіювання його досвіду, запровадження організаційних та методичних прийомів, а про розвиток педагогічних принципів з урахування вимог сьогодення.

В історико-педагогічній науці досліджувалися різноманітні аспекти діяльності павлиського педагога. Значну увагу приділено духовному розвитку і вихованню особистості (І. Бех, А. Богуш, В. Бондар, Н. Дічек, В. Кузь, А. Кузьмінський, Н. Побірченко, О. Сухомлинська), змісту виховання та його напрямам, самовиховання і самоосвіти (Т. Завгородня, В. Кузьменко, Н. Сюсаренко, М. Сметанський, В. Фадеєва, Н. Хоружа, М. Чепіль), проблемам теорії і практики навчання (О. Адаменко, І. Бургун, М. Вашуленко, Є. Голобородько, Л. Кондрашова, В. Кузь, С. Мунтян, Н. Реус, О. Трегубенко, К. Фатеева, В. Шуляр) професійній підготовці і майстерності вчителя, вихователя (Є. Барбіна, В. Риндак, Л. Бабіч, О. Білюк, О. Грицай, І. Зязюн, О. Кочерга, Р. Куліш, Н. Науменко, Н. Ничкало, Л. Прокопенко, Н. Стельмах, Ю. Шевченко). Усе частіше появляються праці, присвячені порівняльному аналізу творчості В. Сухомлинського з вітчизняними і зарубіжними педагогами (О. Адамекно, Л. Березівська, І. Гоштанар, Н. Побірченко, І. Старжнікова, А. Тимченко). Це далеко не повний перелік вітчизняних дослідників, у публікаціях яких висвітлено окремі сторінки педагогічної і теорії і практики В. Сухомлинського. У контексті нашого дослідження цінними є публікації В. Риндак, Є. Кожевнікова, О. Барнич, Г. Белан, Н. Бутенко, в яких автори частково розкривають означену нами проблему. Попри те, що педагогічна спадщина В. Сухомлинського в Україні достатньо широко досліджена, ідея дитиноцентризму окремо дослідниками не розглядалася.

Мета статті – висвітлити проблему дитинства, самоцінності дитини, врахування її інтересів як найвищої цінності людства у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

У сучасних умовах, коли перед освітою й педагогічною наукою стоять складні завдання, у творчому доробку В. Сухомлинського можна шукати і знайти шляхи для їх успішного розв'язання. Пропрацювавши десятиліття у сільській школі, шукаючи щоденно відповіді на численні запитання щодо організації навчально-виховного процесу з максимальним урахуванням інтересів дитини і пов'язані з цим проблеми, педагог зумів нам залишити спадщину, для якої характерні педоцентричність та новаторський характер.

Вивчення праць В. Сухомлинського, спомини сучасників дають підстави стверджувати, що дитина, її розвиток, формування внутрішнього світу займають центральне місце в концепції педагога. З позицій сьогодення очевидно, що педагог-новатор запровадив у тодішній

радянській, заідеологізованій школі, систему виховання, яка ґрунтувалася на ідеях добра, любові до рідного краю, рідної мови, справедливості, порядності. Йому близькі ідеї української народної педагогіки, досягнення зарубіжної педагогіки, ідеї педагогів-гуманістів (Я. Корчака, А. Макаренка та ін.), які він прагнув впровадити до навчально-виховного процесу сільської школи, якою він керував упродовж 35 років. Він, інвалід війни, як і С. Френе, намагався з перших днів розв'язувати нагальні проблеми організації школи і життя учнів і вчителів з позицій людяності. Розв'язуючи будь-яку проблему, директор школи ставив у центрі своєї уваги постать дитини, цінність її особистості, вірив у можливість успішного виховання. Для нього кожна дитина є неповторною, обдарованою, талановитою. Від неї, від її моральних якостей, світоглядних позицій залежатиме майбутнє усього людства. Тому зусилля батьків і вчителів мають бути спрямовані на розвиток якостей особистості.

Сьогодні з упевненістю можемо стверджувати, що тільки завдяки поєднанню досягнень української і світової педагогіки, власного досвіду, новаторському осмисленню, В. Сухомлинський знайшов розв'язання теоретичних проблем виховання і навчання дітей, обґрунтував й апробував авторську концепцію. Її сутність ґрунтується на гуманістичній парадигмі індивідуалізації, педагогічному оптимізмі, зокрема вірі в обдарованість кожної дитини, поєднання навчання і виховання з продуктивною працею на основі принципів людиноцентризму та кордоцентризму.

Любов до дітей, до людей відображена уже в назвах праць: «Вірте в людину» (1960), «Людина неповторна» (1962), «Дума про людину» (1963), «Шлях до серця дитини» (1963), «Виховання особистості в радянській школі» (1965), «Серце віддаю дітям» (1969). У книзі «Вірте в людину» В. Сухомлинський висловлює глибоку віру в можливість виховного впливу на кожну дитину, роблячи акцент на особистісно орієнтованому підході до виховної роботи: «Поступово життя привело до висновку, що немає і не може бути жодної дитини, яку виховними зусиллями школи, педагогічного і учнівського колективу і перш за все зусиллями вихователя не можна було б зробити чесною, правдивою, трудолюбивою, стійкою і мужньою людиною, глибоко відданою Батьківщині і трудовому народові» [1, с. 4].

У контексті означеної проблеми важливою є дефініція «виховання». В. Сухомлинський трактував її як постійне духовне спілкування вчителя і дитини. Учитель завжди стоїть між моральними цінностями народу і душею учня. Виховуючи колектив, треба бачити в ньому кожну дитину з її неповторним духовним світом, турботливо виховувати кожного. «Виховання особистості – це процес, тісно пов'язаний з вихованням колективу, але в певному розумінні це особлива сфера виховної роботи» [1, с. 5].

Педагог був переконаний, що глибокою вірою в людину слід пронизувати підхід до кожної окремої особи, «виховання виходить з такого дуже важливого принципу людяності: немає людини, в якій не були б закладені задатки і можливості для того, щоб вона проявила себе в житті, насамперед у творчій праці, неповторною, самобутньою красою, талантом. Не може бути людини бездарної, ні до чого не здатної. Відкрити в кожній особистості ту грань, при вмілій обробці якої, образно висловлюючись, людина заграє, як грає, міниться самоцвіт, – у цьому полягає найважливіше завдання виховання. Від умілого, творчого розв'язання цього завдання залежить всебічний розвиток людини, розквіт її величі, гідності, зміцнення її внутрішніх і духовних сил» [7, с. 81 – 82].

Надзвичайно актуальними і в наш час залишаються також ідеї В. Сухомлинського про те, що «у вихованні всебічно розвиненої людини взагалі немає нічого другорядного, все тут важливе, і коли що-небудь упущено або зроблено неправильно, руйнуються основи гармонії, якою є всебічний розвиток як єдине ціле» [5, с. 83].

Багаторічний педагогічний досвід переконав В. Сухомлинського в тому, що слово вчителя пробуджує у малої дитини, а потім і в підлітка, юнака, дівчини відчуття людини – глибоке

переживання того, що поруч із нами завжди є людина зі своїми радощами, печалями, запитамі, потребами. І все залежить від формування духовного обличчя людини, у процесі якого велику роль відіграють поведінка, взаємини в колективі, суспільно корисна праця. Однак і поведінка, і взаємини, і праця – все залежить від складних процесів, що відбуваються в душі, найважливішим засобом впливу на яку є слово. Проникливе слово, на думку В. Сухомлинського, само собою мистецтво тонке, це і монолог, і діалог, в основі якого – нерозривна взаємоповага педагогів і учнів, щирий інтерес один до одного, співчуття та співпереживання.

Актуальним і сьогодні є твердження В. Сухомлинського, що мистецтво виховання виявляється у тому, що вихователь створює для учнів атмосферу пошуку та морально-естетичних відкриттів, яка є початком морального розвитку. Важливим для виховання особистості виступає особистий приклад учителя, особливо з урахуванням того, що дитина найбільше схильна до наслідування всього, що їй до вподоби. Тому духовне обличчя дитини насамперед залежить від того, який учитель веде її по «першій стежці життєвого шляху» [6, с. 362].

Виняткову роль у вихованні відіграє передавання новим поколінням моральних цінностей. На його переконання, дуже важливо, щоб дитина мала духовне життя, моральні цінності: «Дитину треба вчити і вчити, що вона живе не в пустелі, а серед людей, отже, кожен твій крок врешті-решт відбивається на твоєму ближньому, тому що ідеш ти кудись з якоюсь метою; кожне твоє слово відгукнеться в душі іншої людини, але як відгукнеться – залежить від тебе. Уже те, що ти дивишся на навколишній світ і бачиш його, – приховує в собі і добро, і зло: все залежить від того, що ти бачиш і як бачиш, – так повчаємо ми своїх вихованців» [6, с. 260].

Неодноразово педагог спостерігав за дітьми, вчителями, розмірковував над виховним аспектом настанов. Із уст учителя дитина часто чує моральні повчання і настанови, стверджував В. Сухомлинський, але усе це набуває авторитету в очах дитини лише тоді, коли вона бачить у своєму вчителеві людину одухотворену, закохану в свою працю: «Приклад вчителя – це не тільки те, що вчитель вміє робити своїми руками (хоч і це має велике значення), це весь уклад його духовного життя, це його одухотвореність усім, що він робить. Разом з дітьми, усім, що приносить дітям радість» [6, с. 382].

Учителю треба бути не тільки добрим, чуйним, а й суворим, непримиренним до лінощів, обману, лицемірства, жорстокості. Однією з істин, що сягає своїми коренями в багатовіковий досвід народу, є: що більше людині дається, то більше з неї треба питати. Цю істину, за переконанням Василя Олександровича, потрібно втілити в норми й правила життя, запровадили у стосунки між дітьми і старшим поколінням. Виконання учнем свого обов'язку перед батьками й суспільством – це насамперед навчання, оволодіння знаннями.

Педагог окреслив шляхи формування моральної культури – від думки та поняття, тобто від моральної свідомості, через моральні почуття до моральних переконань, а від них – до вчинків. Метод морального виховання називав «спонуканням до активного виявлення думки і почуттів» [4, с. 10]. Формування моральної культури, як стверджував В. Сухомлинський, неможливе без виховання культури бажань і почуттів. У поведінці мають бути гармонія бажань і обов'язку, грань, яка відділяє бажане від можливого. Не менш важлива гармонія бажань і дисципліни, бажань та істинних потреб.

Одна з особливостей педагогічної праці, за думкою В. Сухомлинського, полягає в тому, що вона має берегти маленьку дитину. Ця специфічна особливість потребує від учителя найвищого рівня володіння педагогічною майстерністю. У праці «Як виховати справжню людину», узагальнюючи досвід виховної роботи з учнями, педагог переконливо й натхненно відзначає: «Працю вчителя не можливо ні з чим порівняти та зіставити. Ткач уже за годину бачить наслідки своїх клопотів, сталевар за декілька годин радіє вогняному потоку металу – це вершина його мрії; плугатар, сіяч, хлібороб за декілька місяців милується колоссям та

горсткою зерна, зрощеного в полі... Натомість учитель має працювати роки, щоб побачити предмет власного творіння... Щохвилини, щомиті вчитель має бачити кожного з тридцяти або сорока своїх вихованців, знати, що він в цей момент думає, чим наповнена його душа, які прикrostі та образи турбують його» [3, с. 171].

В. Сухомлинський підкреслював, що в школі не має бути жодного педагога, якого би праця вчителя обтяжувала: «... Вчителю треба мати величезний талант людинолюбства та безмежної любові до власної праці і, передусім, до дітей, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприйнятливність почуттів, а без цих якостей праця педагога перетворюється на муку [3, с. 172].

Відомий педагог наголошує, що завданням учителя часто є узгодження та координація усіх впливів, що здійснюються на особистість. З метою образної ілюстрації цього твердження він вдається до порівняння праці педагога із працею скульптора: «Усе занепокоєння, усі прикrostі та вся творчість нашої справи в тому й полягають, що скульпторів декілька. Це і родина, і особистість вихователя, і дитячий колектив, і книга, і цілковито непередбачувані впливи, скажімо, знайомі, з якими подружилася хлопчика вулиця... Якщо б усі ці сили діяли як добре злагоджений оркестр, як легко творили б люди! Але кожен майстер має власну вдачу та власний характер, власний почерк та, нарешті, власне уявлення про майбутнє створіння, власний етичний та естетичний ідеал. У кожного – схильність критично ставитися до творчості суперників, і він намагається не тільки пройтися різцем мармуровою цілиною, але й колупнути там, де щойно працювали руки іншого різьб'яра. Потім настає момент, коли й мармур перестає бути бездушною глибою, «скульптура» оживає, стає істотою, яка пізнає не тільки світ навколо себе, але й самого себе. І тоді бере ця істота власний різець та починає різьбити і навіть виправляти те, що зробили інші. Як мечі схрещуються різці, летить мармурова крихта, а іноді від благородного каменя відколюються цілі куски. Звести все різноманіття впливу в єдине, домогтися, якщо є змога гармонії – завдання педагога [2, с. 12]. Мистецтво виховання полягає і в тому, щоб вчитель був здатним уміти і відчувати дитячу душу.

Отже, виховна концепція Василя Сухомлинського не втрачає своєї актуальності, оскільки спирається на загальнолюдські цінності, духовні традиції народу. Її гуманістична сутність виявляється уже в самому ставленні до дитини – повага до особистості вихованця незалежно від віку, наявних можливостей, визнання складності його внутрішнього світу і необхідності відповідального ставлення до його долі. Звернення до досвіду гуманістичної концепції виховання – важливий компонент сучасного педагогічного мислення, що допомагає в перебудові освітньої системи на основі ідей гуманізму. Його вчення завжди буде сучасним, оскільки опирається на вічні істини – добро, мудрість, справедливість. А трактування дитини як неповторної особистості, диференційованого підходу до організації навчально-виховного процесу, які закладалися у Павлівській середній школі, є актуальними й сьогодні. Хоча сучасна українська педагогіка особистісно орієнтоване навчання і виховання розглядає як педагогічну інновацію.

У контексті реалій сьогодення подальшого вивчення потребують проблеми духовно-ціннісних засад розвитку особистості, підготовка підростаючого покоління до самостійного життя, формування відповідальності у дітей у творах В. Сухомлинського.

Список використаних джерел

1. Сухомлинский В. Верьте в человека / В. Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия. – 1960. – 112 с.
2. Сухомлинский В. Вижу человека / В. Сухомлинский // Литературная газета. – 1967. – 27 сентября. – 12 с.
3. Сухомлинский В. Как воспитать настоящего человека / В. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1975. – 236 с.

4. Сухомлинський В. Моральні заповіді дитинства і юності / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1966. – 231 с.
5. Сухомлинський В. На нашій совісті – Алфимов В.Н. Творческая личность старшеклассника: модель и развитие / В. Н Алфимов., Н.Е. Артемов, Г. В Тимошко ; идея и науч. рук. В.Н. Алфимова. – Киев ; Донецк : Б. и., 1993. – 64 с.
6. Великий глумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
7. Горашук В.П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) / В.П. Горашук. – Луганск : Альма-матер, 2003. – 376 с.
8. Загальнодержавна програма «Здоров'я – 2020 : український вимір» // [Електронний ресурс]. – www.moz.gov.ua.
9. Історія світової та української культури : підруч. для вищ. закл. освіти / В.А. Греченко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Режко. – К. : Літера ЛТД, 2005. – 464 с.
10. Климова В.И. Человек и его здоровье / В.И. Климова. – М. : Знание, 1985. – 92 с.
11. Митяева А.М. Здоровьесберегающие педагогические технологии : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / А.М. Митяева. – М. : Академия, 2008. – 192 с. – (Высшее профессиональное образование).
12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // [Електронний ресурс]. – ministry@mon.gov.ua. – Назва з екрана.
13. Нові технології формування здорового способу життя у дітей і підлітків в умовах сучасного позакласного закладу : Навч.-метод. посібник для позашкільних навч. закладів / М.В. Макеєв, М.С. Гончаренко / Під ред. Е.Т. Карачинської. – Харків, 2001. – 268 с.

The article deals with the question of health culture of seniors in secondary schools in Khmelnytskyi region. The nature and relationship of the basic concepts, standing of scientific research, problems in keeping and strengthening health, generalized aspects of creating health culture have been explored.

The study noted that health characterizes the state of the human organism adaptation to the conditions of the external environment, it is the result of a process of interaction between man and environment, noted that individual health is seen as achieving high levels of physical performance, the presence in it of adaptation to environmental conditions, resistance to diseases. Therefore, health is an integrative indicator of social development of the country, a reflection of its political, socio-economic and moral state.

On the basis of theoretical analysis of the health culture problem, the author examines how a new quality of personality, including its relationship to a healthy lifestyle for their own health and thereby determines a conscious desire yourself to be creative, to improve physical, mental and spiritual sphere of its activity on the basis of self-knowledge and an adequate self-assessment of health status, level of knowledge about healthy lifestyle, the degree of development, their awareness of the relationship between harmful life factors and the occurrence of various diseases. It has been Clarified that the notion of “culture of health” includes not only such things as a healthy lifestyle, physical and mental health, but also creative activity against his body and social responsibility.

According to the results of research, pedagogical and technological conditions providing for the process of creating health culture were substantiated, possibility of its implementation in the educational process through the usage of interactive forms and methods of studying and upbringing, combining curriculum with the extracurricular studying and work, interaction between teaching staff, parents, doctors and so on.

Keywords: *healthy lifestyle, educational process, curriculum and extracurricular forms of educational work, valeological education, health, health culture, pedagogical system and its conditions, health technology.*